

911.3:314 (497.113)

мр Тамара Ковачевић, др Анђелија Ивков, др Бранислав Ђурђевић*

СТАРОСНА СТРУКТУРА РОМА У ВОЈВОДИНИ¹

Апстракт: Старење становништва је веома раширена појава како у Србији, тако и у Европи. С обзиром на то да старосна структура ромске популације у Војводини није била чест предмет интересовања демографа, истраживања су на њу фокусирана. Истраживања су показала да је Ромска популација једна од најмлађих на територији Војводине, али да се старосни показатељи полако повећавају. Демографска транзиција утиче на мењање старосне структуре. Роми представљају атипичан старосни модел војвођанске популације. Због тога је значајно континуирано праћење тенденција у старосној структури војвођанских Рома. У раду је урађена анализа и поређење старосних структура Рома на основу Пописа становништва. Статистичким методама и математичким поступцима поређене су вредности средње старости, индекса старења и других показатеља степана старости популације. Добијени резултати се могу ставити у функцију Ромологије.

Кључне речи: старосна структура, Роми, Војводина

Увод

Ђурђица Петровић (1992а) говори о библиографијама о Ромима и наводи преко двеста наслова монографија и радова објављених у различитим публикацијама правне, етнолошке, социолошке, лингвистичке и друге садржине. Од тога, двадесетак се говори о Ромима у Војводини, а само три наслова имају демографску садржину и она су стара преко двадесет година. Новијег датума су анализе Министарства за људска и мањинска парова Србије и Црне Горе које су рађене према подацима пописа становништва 2002. године (2004) за све националне мањине, па и за Роме, на простору Србије. Према томе, Роми су ретко предмет демографских истраживања.

Статистичка документација пописа становништва 2002. сведочи да у Војводини живи 26,9% Рома од њиховог укупног броја у Србији

* Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад, +38121450602, snstamara@yahoo.com

¹ Рад је део пројекта (Уговор пројекта ЕВБ: 146017Д/КОЕФ=1) „Демографске транзиције у Србији” којег финансира Министарство науке и заштите животне средине.

(Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, 2004). У функцији употпуњавања сазнања о војвођанским Ромима у другој половини XX века, наметнула се потреба анализа броја становника и карактеристика старосне структуре Рома у Војводини. Оне могу да покажу интензитет утицаја демографске транзиције на ромску популацију у Војводини.

Број Рома у Војводини

У светској науци је утврђено да су Роми углавном номадска етничка заједница која потиче из Индије. У X веку су продрли из Мале Азије и потом се ширили по северној Африци, острвима источног Медитерана и Балканском полуострву, а одатле по целој Европи. Постоји и северни, закарпатски правац њиховог кретања до средње Европе, који такође није неинтересан са становишта ромске етничке историје (Влаховић, 1992).

Роми се на Балкану и у Србији појављују од XIV века, паралелно с турском најездом. На основу порекла, језика и вероисповести, могу се разликовати четири групе: (а) турски Роми, а по вероисповести су муслимани или хришћани, (б) бели Роми, који су дошли из Босне, муслиманске су вероисповести и говоре српски, (ц) влашки Роми који су дошли из Румуније, православне вероисповести, а говоре српски и румунски, и (д) мађарски Роми који су дошли из Аустрије (УНДП, 2005).

Влаховић (1992) помиње поделу Рома према пределима из којих су дошли на Турске, Влашке, Немачке или Банаћанске Роме и Беле Роме, који су варијанта Турских.

Анкетирањем војвођанских Рома дошло се до сазнања са су слабо информисани о сопственом пореклу. Поједине породице у Бачкој су дошле из Бугарске, у Банату из Украјине (из места Шартова) или из Румуније (Ивков, 2005).

Многи стручњаци друштвених наука сматрају статистичку евиденцију о Ромима непотпуном и непоузданом, а њихов број далеко већим него што га показују пописи становништва (Петровић, 1992 б). Међутим, ово није само случај у Србији. Према регионалном извештају УНДП који обухвата 5 земаља источне и средње Европе, у последњим пописима становништва мање од половине Рома се изјаснило као Роми (УНДП, 2005). Овај проблем проблем УНДП (2005) тумачи страхом од дискриминације. Ђурић (1992) говори да су Роми народ чији је живот у сенци смрти већ хиљадама година.

У свим срединама њихове групе су изоловане и упућене на биолошку и друштвену ендогамију, односно живот у оквиру сопствене заједнице, без обзира на последице које овакво живљење оставља наслеђем у потомству (Влаховић, 1992). Лош социјални и неравноправан положај Рома отежава им друштвену интеграцију, те је то разлог зашто често прибегавају етничкој мимикрији. Као „у зачараном кругу”, отежана интеграција условљава већу и честу покретљивост, а она је опет фактор споре адаптације и интеграције.

Динамичан раст броја војвођанских Рома између 1948. и 1953. године није могао бити остварен природним путем, него само механичким (имиграцијом) или масовнијим изјашњавањем становништва за припадност ромској етничкој групи. Пошто значајних миграција Рома у Војводини у то време није било, онда произилази да је углавном конвертовањем из других етничких група порастао њихов број (табела 1). Исти разлози су утицали на драстично смањење броја Рома 1961. године, али сада је конвертовање ишло у супротном смеру (Кицошев, 1997).

Табела 1. Промене броја војвођанских Рома у XX веку

Година пописа	Број Рома	Удео у војвођанској популацији	Базни индекс	Ланчани индекс
1931.	7918	0,5	-	-
1948.	7494	0,5	94,6	94,6
1953.	11525	0,7	145,6	153,8
1961.	3312	0,2	41,8	28,7
1971.	7760	0,4	98,0	234,3
1981.	19693	1,0	248,7	253,8
1991.	24366	1,2	307,7	123,7
2002.	29057	1,4	366,9	119,2

Извор: (Кицошев, 1997) и (Републички завод за статистику, 2003)

О кретању броја Рома у Војводини и Вукановић (1983) констатује да је њихова демографска кривуља раста, односно пада броја становника веома неуједначена. Једне податке даје званична статистика, а друго сагледавања и мишљења информативне и научне природе.

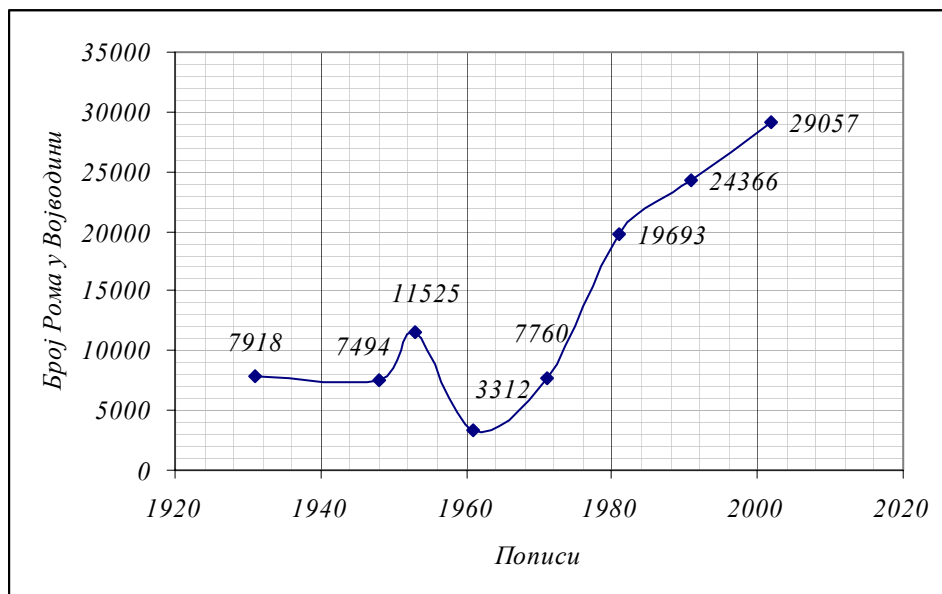
Након 1961. године број припадника ромске националности континуирано расте, нарочито између 1971. и 1981. године (табела 1). Поштовањем и озваничавањем одлуке донешене на I светском конгресу Рома у Лондону 1971. године, у нашој земљи се од 1972. Цигани називају Ромима (Okely,

1990), (Ивков, 2005). Чињеница је да је од 70-тих година XX века оживео је интерес научника, политичара, публициста за ову етничку заједницу која се још увек налазила на маргинама друштва, а који се исказивао новим квалитетима. Та појава би се могла довести у контекст покрета међу самим Ромима за промену њиховог статуса и положаја у друштву уопште. На пример, од 1974 до 1977. Центар за социјални рад у Суботици истраживао о Ромима у Суботици. Покрајински завод за социјална истраживања у Новом Саду је покренуо 1977. године истраживање социјалних проблема Рома у Војводини. Војвођански музеј из Новог Сада је штампао 1979. године обимну књигу „Етнолошка грађа о Ромима (Циганима) у Војводини”, која је представљала резултат вишегодишњег планског испитивања Рома у војвођанским насељима (Петровић, 1992 а).

Друга тумачења овог повећања објашњавају се смањењем стопе морталитета уз задржану високу стопу наталитета, као и порастом свести о сопственом етничком идентитету (Ивков, 2005).

Пораст броја Рома 1981. је дошао из једне «психологије» ромских етничких група и скупина, према којој је минула историјска прошлост била веома сурова, коју протекли период од неколико деценија није успео да избрише из напаћене душе ромског народа (Вукановић, 1983).

Након 1981. број Рома се повећава, али све слабијим темпом (графикон 1). На њега више не утичу последице еманципације Рома, које су карактерисале минуле декаде, него само природни прираштај. Потврда ове констатације се налази међу старосним пирамидама.

Графикон 1. Кретање броја становника ромске националности у Војводини, по Пописима од 1931.-2002. године

Старосне пирамиде

По Сундбарговој типологији, коју наводи Roset (1968), Роми су по попису 1961. припадали прогресивном типу становништва. Међутим, процентуални удели репродуктивно способног и старог становништва повећавали су се током последњих декада. По попису из 2002. ове вредности се налазе на аритметичкој средини између прогресивног и стационарног типа (Ђурђевић, 2001).

Фригановић (1978) анализира процентуални удео становништва у старосној категорији 0-19 година. Уколико се преко 35% популације налази у овој старосној категорији, популација је у фази „младости“. Уколико је тај проценат мањи од 35%, популација је „на прагу старења“ (Ђурђевић, 2001.). По томе су Роми „на прагу старења“ од пописа становништва 1991.

По Росету (1968), који је свој модел заснива на уделу становништва старијег од 60 година, Роми спадају у тип структуре становништва који се налази у демографској младости (Кицошев, Голубовић, 2004). Граница

између типа „демографске младости” и типа „на прагу старости” се налази на уделу од 8% становништва старијег од 60 година. С обзиром на то, овај проценат се све више повећава и према попису 2002. године се веома приближио осмом проценту (табела 2). И према овом показатељу Роми све више старе. За увећање удела старијег становништва заслужно је и продужавање животног века, на шта је утицала свест о значају повећања квалитета живота и здравствене заштите.

Вредност удела репродуктивно способне популације Рома добијена из података пописа становништва 1961. је повећана за 7,4% у попису 2002. На основу тога, могао је бити повећан број у старосној категорији младих (0-14). Међутим, број младог становништва се за ове четири деценије смањило за 10,1%, што представља један од раних показатеља старења становништва (табела 2).

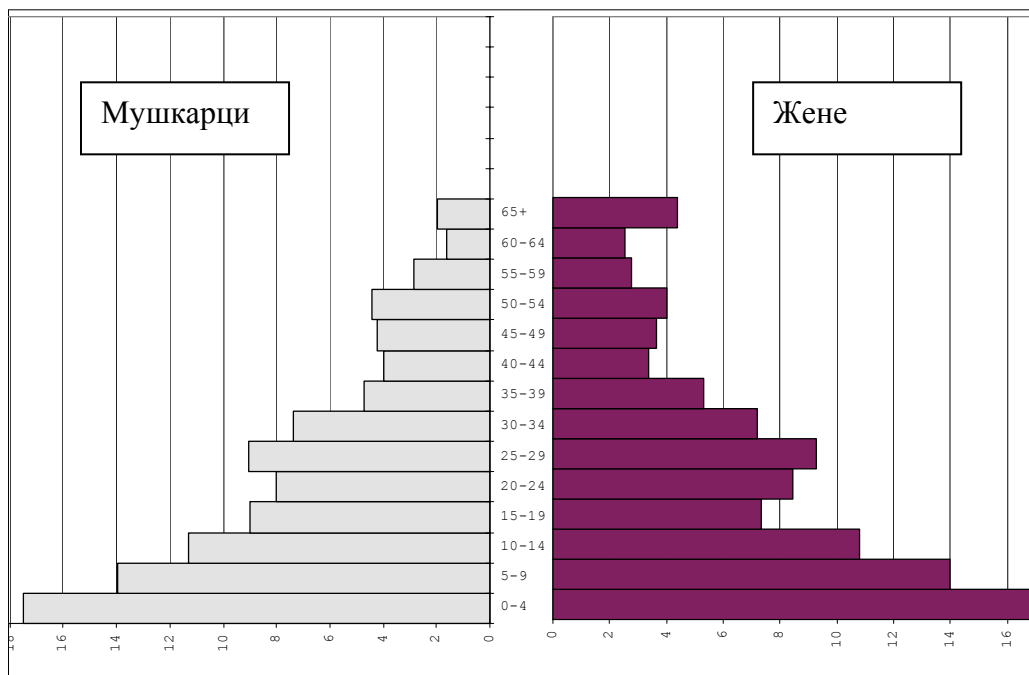
Најпрегледнији начин сагледавања старосне структуре неке популације представљају старосне кохорте које, уколико се графички прикажу, попримају пирамидални облик. Да би међупописна поређења била могућа, вредности се у старосним пирамидама дају у процентима (Брезник, 1980).

Табела 2. Старосне категорије Рома у Војводини (у %),
по Пописима 1961-2002

Старосне категорије Рома у Војводини	Пописне године				
	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
0-14	42,4	39,9	35,1	33,9	32,3
15-49	45,4	48,7	52,1	52,2	52,8
50+	12,3	11,5	12,9	13,9	14,9
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
60+	5,3	5,8	6,1	6,6	7,9

Извор: (Републички завод за статистику, 2003), (Савезни завод за статистику, 1970), (Савезни завод за статистику, 1974), (Покрајински завод за статистику, 1982) и (Савезни завод за статистику, 1993).

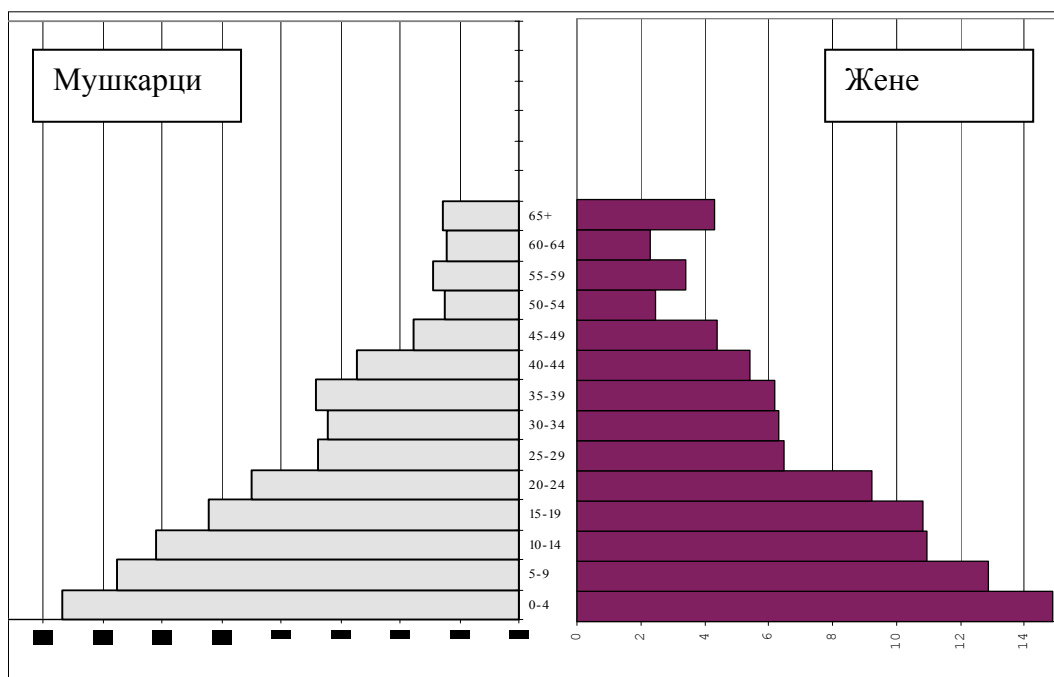
Специфичан начин живота, велика стопа морталитета, лоша здравствена заштита, као и велика покретљивост утицала је у прошлости на то да је Роме одликовао кратак животног век. На фотографијама бројних монографија о Ромима ретко се виђа или готово да и нема старог становништва. И на старосној пирамиди Рома у Војводини по попису из 1961. године најмање је старог становништва (графикон 2).

Графикон 2. Старосна структура Рома у Војводини (у %), по Попису из 1961. године

Пирамида показује „стабилну базу“ коју чине генерације рођене након Другог светског рата. Неправилна сужавања на пирамиди уочавају се код старосних кохорти које су се рађале за време Првог или Другог светског рата. Опште је познато да су Роми били прогањани и да поднели велике жртве током ратова, те су без разлике страдале све старосне категорије.

На пирамиди Рома у Војводини по Попису 1971. база је и даље стабилна, али су мање разлике између старосних кохорти. Овим пописом је регистровано двостуко више Рома у односу на попис 1961. и слика старосне структуре је реалнија. Неправилности на пирамиди које су настале код оних старосних кохорти које су рађане током ратних година су мање (графикон 3). Жене су бројније у свим старосним категоријама, осим у 10-14 и 35-39.

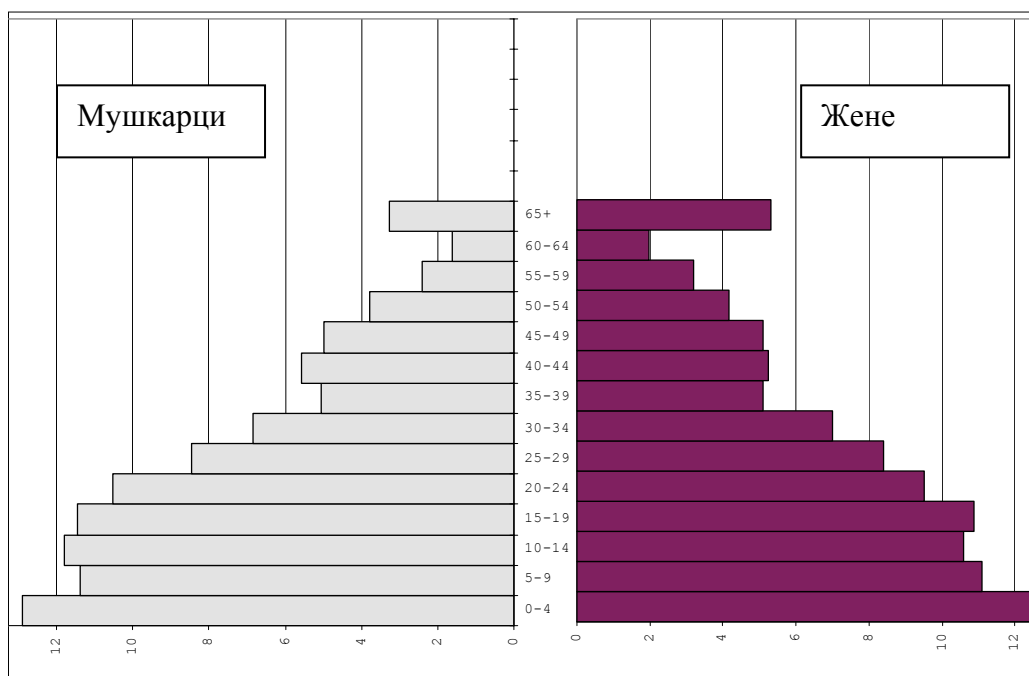

Графикон 3. Старосна структура Рома у Војводини (у %), по Попису из 1971. године

Пирамида настала на основу пописа становништва 1981. године, када је број Рома 2,5 пута већи у односу на претходни попис, пружа најреалнију слику о старосној структури Рома након Другог светског рата. Она добија «здепасти» облик који показује тенденцију процентуалног уједначавања величина старосних кохорти до 29 година (графикон 4). Мушка популација је бројнија у млађим старосним кохортама, док је женска бројнија у старијим почев од 45-49. Још увек се могу уочити смањене величине тзв. ратовима угрожених старосних кохорти. Кохорта од 5-9 година је малобројнија од својих суседних, што показује се у првој половини седамдесетих година рађало мање деце. Било је то време највећег животног стандарда у земљи и еманципације Рома.

По старосној пирамиди војвођанских Рома из пописа становништва 1991, процентуални удели се смањују у старосним кохортама младог становништва, а повећавају у кохортама старог (графикон 5). Подаци по попису из 1961. нису приказивали старије становништво, али су последњи

пописи приказивали и до кохорте од 80 и више година. Ради изводљивости међусобног поређења старосних пирамида последња старосна кохорта је морала имати вредност 65 и више година. Код старосне пирамиде војвођанских Рома из пописа становништва 1991. то се показује као недостатак. Наиме, величина ове старосне кохорте (65 и више година) премашује две ниже код мушког и чак четири ниже код женског становништва. Било би прегледније да пирамиде садрже више старосних кохорти, јер је очигледно да се животни век за само пар декада код војвођанских Рома продужио. Интересантно је да женско становништво и по попису из 1991 постаје бројније од старосне кохорте 45-49 година. Ова појава се тумачи лошијим квалитетом живота мушке популације која није присутна само код Рома, него и код осталог становништва. Дакле, напоран физички рад, конзумирање цигарета и алкохола узрокује бројна оболења која утичу на скраћивање животног века.

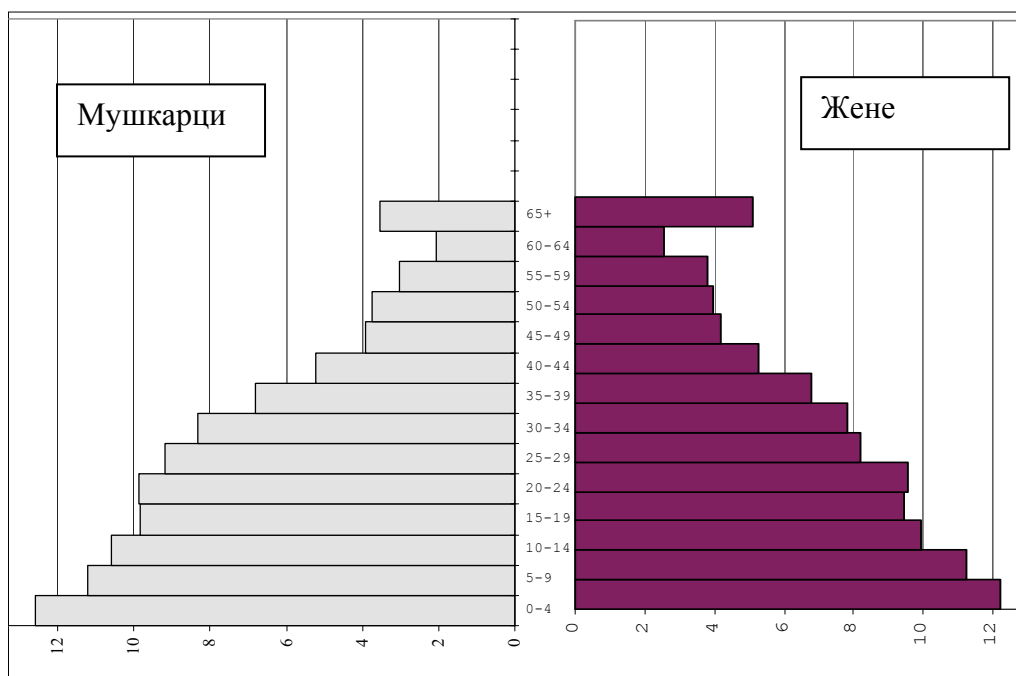

Графикон 4. Старосна структура Рома у Војводини (у %), по Попису из 1981. године

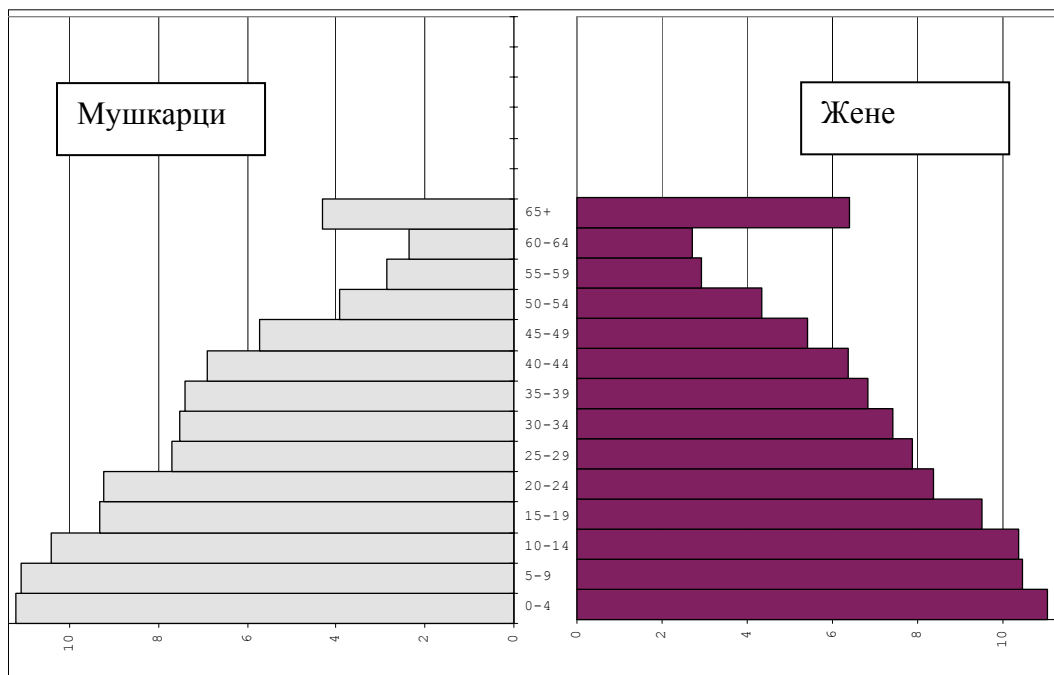
Пре анализе старосне пирамиде Рома у Војводини на основу пописа становништва 2002. године, било је неопходно утврдити број досељених са

простора бивше СФРЈ. Евидентирано је само 311 избеглих, што чини 1,07% војвођанског ромског становништва. Од тога броја 46,9% су чинили мушкарци (Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, 2004 а). Према томе, утицај Рома избеглих са простора бивше СФРЈ на популацију војвођанских Рома је симболичан.

Кохорте генерација које су се рађале током Другог светског рата се по попису из 2002. се налазе у старосној групи 55-59 година, те не утичу значајније на изглед пирамиде. Пирамида је још увек правилна и прогресивна, али се примећује њена трансформација ка стационарном типу. Кохорте старосних група су бројчано сличне. Жене су бројније тек у старосној категорији 50-54. Генерације које су се рађале у првој половини деведесетих би биле бројније да није било политичке и економске кризе (графикон, 6).

Графикон 5. Старосна структура Рома у Војводини (у %), по Попису из 1991. године

Графикон 6. Старосна структура Рома у Војводини (у %), по Попису из 2002. године

Пирамиде показују да се удели најмлађих кохорти се све више смањују. Кохорта од 0-4 године се са скоро 18% колико је имала удела по попису 1961. године смањила на мање од 12%, по последњем попису. Кохорта у којој се налази најстарије становништво са више од 65 година старости повећала је свој удео са два на преко 4% код мушког становништва и са преко 4 на преко 6% код женског.

Просечна старост становништва

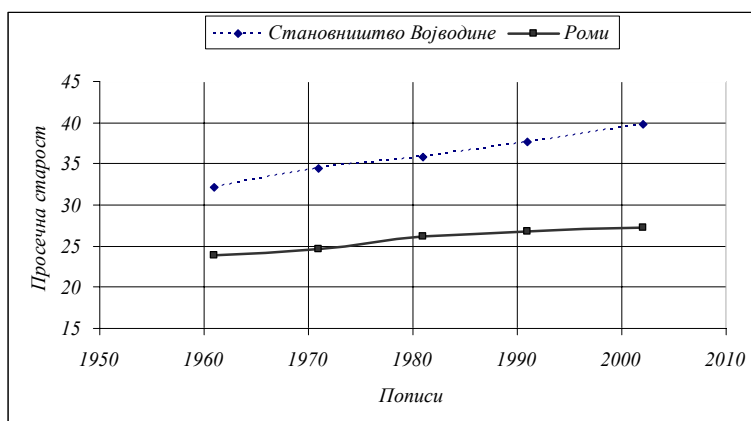
Израчунавање просечне старости становништва је веома важно са становишта његове репродуктивне способности. На пример, опште је познато да репродуктивни период код жена траје до 45 године. Вредност за Војводину код женске популације, по последњем попису, већ делује крајње алармантно јер износи 41,3 године. Међутим, просечна старост Ромкиња је 28,9 година. Оне имају већу просечну старост у односу на мушке припаднике ромске популације (табела 3). Тенденција раста није велика, те би се могло закључити да се током последњих тридесетак година усталила

око 27 и 28 године (табела 3). То је у просеку око 1,4 пута мање у односу на војвођанско становништво.

Табела 3. Просечна старост Рома у Војводини, на основу Пописа становништва 1961-2002

Година		1961.	1971.	1981.	1991.	2002. ²
Укупно	Војвођанско становништво	32,2	34,4	36,1	37,7	39,8
	Роми	23,9	24,6	26,1	26,8	27,2
Мушкарци	Војвођанско становништво	31,2	35,4	34,9	39,0	38,3
	Роми	23,0	23,8	25,1	26,1	27,7
Жене	Војвођанско становништво	33,2	33,3	37,4	36,3	41,3
	Роми	24,8	25,3	27,1	27,6	28,9

Извор: (Републички завод за статистику, 2003), (Савезни завод за статистику, 1970), (Савезни завод за статистику, 1974), (Покрајински завод за статистику, 1982) и (Савезни завод за статистику, 1993).

Графикон 7. Просечна старост Рома у Војводини, по Пописима 1961.- 2002

Генерално, просечна старост како војвођанског, тако и ромског становништва се по декадама повећава. Ромска популација стари споријим

² Подаци за 2002. су преузети (Републички завод за статистику, 2003).

темпом у односу на Војвођане (графикон 7). Роми су још увек млада популација.

Медијана старости

Медијана је бољи и чешће коришћен показатељ старости од аритметичке средње старости, јер на њу не делују екстремне вредности појединих петогодишњих група (Ђурђевић, 2001). По пописима 1961. и 1971. године, медијална старост војвођанских Рома се није мењала. У категорији женске популације, она је чак смањена (табела 4). То се може довести у везу са дуплирањем ромске популације у Војводини при том Попису. На основу последња три пописа становништва, медијална старост се повећава како међу Војвођанима, тако и међу војвођанским Ромима. Разлика је у томе што је медијална старост Војвођана на основу пописа становништва 2002. 1,6 пута већа и што има већу динамика увећавања. Војвођански Роми, дакле, спорије старе у односу на Војвођане.

Табела 4. Медијане старости Рома у Војводини на основу Пописа становништва 1961-2002

	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Војвођана					
Укупно	30,0	38,2	34,6	37,4	40,3
Мушкарци	28,9	32,1	33,2	36,0	38,6
Жене	31,2	34,8	36,4	38,8	42,0
Роми					
Укупно	19,7	19,7	21,3	23,1	24,7
Мушкарци	18,7	19,1	20,2	22,8	24,2
Жене	20,6	18,3	22,3	23,6	25,2

Извор: (Републички завод за статистику, 2003), (Савезни завод за статистику, 1970), (Савезни завод за статистику, 1974), (Покрајински завод за статистику, 1982) и (Савезни завод за статистику, 1993)

Индекс старења

Поређењем индекса старења Рома са становништвом Војводине увиђа се значајна разлика, која би се могла дефинисати на следећи начин. Уколико је индекс старења мањи од 0,4 становништво је још младо, а ако се креће изнад ове вредности онда становништво показује знаке старења (Ранчић, 1980). Војвођанска популација је своје знаке старости показала још у попису 1971, док Роми немају ни половину вредности од потребне да

покажу знаке старења (табела 5). Према овом критеријуму, Роми у Војводини су младо становништво, али се вредност индекса старења константно повећава. Неизоставно је нагласити да се индекс старења Војвођана увећао за 2,7 пута, а Рома у Војводини скоро дуплирао, уколико се пореде вредности добијене обрадом података пописа становништва 1961. и 2002. године. Према последњем попису индекс старења Војвођана је пет пута већи.

Табела 5. Индекси старења Рома у Војводини на основу Пописа становништва 1961-2002

Година	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Становништво Војводине	0,36	0,49	0,55	0,73	0,97
Роми	0,10	0,12	0,13	0,15	0,19

(Извор: (Републички завод за статистику, 2003), (Савезни завод за статистику, 1970), (Савезни завод за статистику, 1974), (Покрајински завод за статистику, 1982) и (Савезни завод за статистику, 1993))

Коефицијент старости и младости

Коефицијент старења је директан показатељ старења неке популације. Када он достигне 120%, сматра се да је та популација почела демографски старити (Кицошев, Голубовић, 2004). И према овом показатељу, војвођанска популација демографски стари од 1971, а Роми у Војводини још увек представљају младо становништво (табела 6). Њихов коефицијент старости је по последњем попису био 2,8 пута мањи у поређењу са војвођанским. С обзиром на то да је 1961. године био око 2,3 пута мањи, значи да спорије старе.

Табела 6. Коефицијент старости Рома у Војводини (у ‰) на основу Пописа становништва 1961-2002

Година	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Становништво Војводине	119,0	147,8	152,3	187,5	218,6
Роми	52,8	58,4	60,9	66,3	78,5

Извор: (Републички завод за статистику, 2003), (Савезни завод за статистику, 1970), (Савезни завод за статистику, 1974), (Покрајински завод за статистику, 1982) и (Савезни завод за статистику, 1993)

Табела 7. Коефицијент младости Рома у Војводини (у %) на основу Пописа становништва 1961-2002

Година	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Становништво Војводине	332,3	300,2	267,5	257,1	226,4
Роми	504,8	505,3	462,6	435,1	417,1

Извор: (Републички завод за статистику, 2003), (Савезни завод за статистику, 1970), (Савезни завод за статистику, 1974), (Покрајински завод за статистику, 1982) и (Савезни завод за статистику, 1993)

Коефицијент младости се брже смањује код војвођанске популације у односу на Роме (табела 7). Тако је 1961. и 1971. бележио сличне вредности, да би се смањивао у свакој наредној декади. Смањивање је имало мање вредности: од 1971. до 1981. разлика је износила 42,7%, 1981-1991. 27,5%, а 1991-2002. коефицијент младости је смањен за 18%.

Закључак

Анализама параметара старосне структуре свих народа Војводине добили би се различити старосни модели, који би могли бити искоришћени у едукативне сврхе. Оне би идентификовале најстарије етничке заједнице, што би веома користило приликом израде стратегије популационе политике. Стратегија би, између осталог, имала за циљ да формира подстицајне мере за подмлађивање и очување свих народа Војводине. Опште је познато колико је добра у цивилизацијском смислу и квалитету живота донела мултиетничкост Војводини. Колико је драгоценост размењивање различитих искустава укорењених у традицијама њених народа. Етничким мешањем, укрштају се и популационе карактеристике, те се оплењује становништво. Роми су најмлађа етничка група у Војводини. Демографска транзиција мења и њихове особености. Са аспекта старосне структуре, Роми су млада популација, која је почела да поприма карактеристике осталог дела војвођанске популације, те и она полако стари.

Литература

Брезник Д. (1980): Демографија, анализа, методи и модели. Друго издање. Научна књига, Београд.

Влаховић П. (1992): Етноантрополошке одлике Рома у Југославији, прилог проучавању, Развитак Рома у Југославији, проблеми и тенденције. Књига

68, стр. 53-59, САНУ, Одељење друштвених наука, Комисија за проучавање живота и обичаја Рома, Београд.

Вукановић П. Т. (1983): Роми (Цигани) у Југославији. Нова Југославија, Врање.

Ивков А. (2005): Становништво као фактор развоја туризма у Војводини. Докторска дисертација у рукопису, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

Ђурђевић Б. (2001): Основне технике у демографији. Друштво демографа Југославије, Змајева библиотека знања, Београд.

Ђурић Р. (1992): Без права нема демократије, Развитак Рома у Југославији, проблеми и тенденције. Књига 68, стр. 5-9, САНУ, Одељење друштвених наука, Комисија за проучавање живота и обичаја Рома, Београд.

Кицошев С. (1997): Промене броја и размештај Рома у Војводини, Цигане мој (Роми у Војводини), Едиција: Историја пољопривреде, салаша и села, књига XIII, ПЧЕСА, октобар, Нови Сад – Кикинда.

Кицошев С, Голубовић П. (2004): Геодемографија. Универзитет у Нишу, Природно-математички факултет, Одсек за географију, Ниш.

Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе (2004): Етнички мозаик Србије, према подацима пописа становништва 2002. године, Београд.

Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе (2004а): Избеглички корпус у Србији, према подацима пописа становништва 2002. године, Београд.

Петровић Ђ. (1992 а): Научна истраживања Рома у Југославији, Развитак Рома у Југославији, проблеми и тенденције. Књига 68, стр. 61-85, САНУ, Одељење друштвених наука, Комисија за проучавање живота и обичаја Рома, Београд.

Петровић Р. (1992б): Демографске особености Рома у Југославији, Развитак Рома у Југославији, проблеми и тенденције. Књига 68, стр. 115-

127, САНУ, Одељење друштвених наука, Комисија за проучавање живота и обичаја Рома, Београд.

Ранчић М. (1980): Статистика становништва. Виша школа за примењену информатику и статистику, Одсек за статистику, Београд.

Републички завод за статистику (2003): Становништво, вероисповест, матерњи језик и национална или етничка припадност према старости и полу, подаци по општинама. Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Република Србија, Београд.

Россет Е. (1968): Процесс старения населения. Статистика, страна 60-69, Москва.

Okely J. (1990): A invention and inventiveness of Gypsy identity. The Conference on the Social Construction of Minorities and their Cultural Rights in Western Europe, commemorating the centennial of the Leiden University Fund, Leiden.

Покрајински завод за статистику (1982): Становништво, Основна обележја по општинама, Попис становништва, домаћинства и станова 1981. СРС, САП Војводина, Нови Сад.

Савезни завод за статистику (1970): Витална, етничка и миграциона обележја. Резултати за републике и демографске рејоне, Књига 1, Попис становништва 1961, СФРЈ, Београд.

Савезни завод за статистику (1974): Становништво, витална, етничка и миграциона обележја. Резултати по републикама и покрајинама, Попис становништва и станова 1971, СФРЈ, Београд.

Савезни завод за статистику (1993): Становништво, национална припадност. Подаци по општинама, Попис '91, Савезна република Југославија, Београд.

УНДП (2005), Снага различитости. Извештај о хуманитарном развоју, Србија 2005, Country Office in Serbia and Montenegro of the United National Development Programme, Београд.

Фригановић М. (1978): Демогеографија. Школска књига, Загреб.